

ORGANOLOGIJA

Restauracija i rekonstrukcija orgulja Antoniusa Römera iz 1763. god. u crkvi Majke Božje Jeruzalemske na Trškom Vrh

Restaurirao
Ivan Faulend-Heferer 1995.

Ivan Faulend - Heferer, Zagreb

(Nastavak)

S unutarnje strane poklopca zračne komore nalaze se rukopisni zapisi iz kojih je vidljivo da je 1869. god. orgulje ugađao i popravljao Josef **Frankowitsch** iz Sv. Marije kod Celja (isti majstor popravljao je 1859. god. i *Rapoltov pozitiv* iz 1668. god. iz kapele dvorca u Borlu, sada Muzej grada Varaždina), a godine 1928. graditelj orgulja i klavira Mijo **Branković** iz Nedelišća u Međimurju.

Godine 1994. je Županija Krapinsko-zagorska, Odbor za obnovu orgulja u crkvi Majke Božje Jeruzalemske na Trškom Vrh, na čelu s predsjednikom odbora gosp. dr. Franjom Kajfežom, naručila kod tvrtke Heferer (prve hrvatske gradionice orgulja, harmonija i glasovira) restauriranje i rekonstrukciju cjelokupnog instrumentalnog ustroja orgulja, s time da bi radovi u cijelosti bili završeni do 30. lipnja 1995. godine. Radovi su na vrijeme završeni te je povjereništvo uspješno slavilo kolaudaciju 8. srpnja 1995. godine.

Na restauriranim orguljama, na puno zadovoljstvo svih sudionika i uzvanika, koncert su održali maestro Mario **Penzar**, docent Muzičke akademije u Zagrebu i maestro Anđelko **Klobučar**, profesor i skladatelj u Zagrebu. (Vidi na drugom mjestu).

Prije restauriranja, orgulje su bile u lošem, zapuštenom, djelomično dotrajalom i manjkavom stanju, neuporabive za sviranje ili bilo kakvu glazbenu reprodukciju, ali na sreću sa sačuvanim bitnim izvornim komponentama.

Recentnijeg datuma je samo mijeh o čemu će biti kasnije govora.

Uvidom u stanje orgulja in situ ustanovljeno je da se svrsishodna restauracija i rekonstrukcija orgulja ne može izvršiti na licu mjesta, nego u radionici. Posebno se to tiče zračnica koje su središnji i najsloženiji dio orgulja. Kroz njih se raspodjeljuje svirni zrak na pojedine registre i tonove. U tu svrhu zračnica posjeduje

velik broj zračnih kanala i kancela sa ventilima, kliznicama, sviralnim gredama s bušotinama za svirale, itd.

Za ispravno funkcioniranje orgulja treba prvenstveno osigurati nepropusnost svirnog zraka u zračnicama, koje su napravljene od drveta. Kod starih orgulja zračnice su rasušene, često napukle i crvotočne. Da bi ih se učinilo nepropusnima za zrak, potrebno ih je brtviti višesturkim izlivanjem hladnim tutkalom. Nadalje treba uništiti insekte i njihova jajašca, što se može postići jedino fumigacijom tj. izlaganjem otrovnom plinu koji će prodrijeti u sve pore drveta. Isto se odnosi na drvene svirale. Radionički rad je potreban i na limenim sviralama koje su obično oštećene i koje treba ponovno lemiti.

Smještaj orgulja

Kučiste s instrumentom je dvodjelno te je smješteno centralno na kora crkve. Podijeljeno je na dvije strane, stranu C i stranu CS i seže do ograde kora. U sredini između dva pobočna kućišta, u njihovom stražnjem dijelu, nalazi se sviraonik okrenut prema glavnom oltaru. Prolaz i mjesto za pjevalište nalazi se u stražnjem dijelu kora između orgulja i stražnjeg zida kora u čijoj sredini se nalazi prozor.

Ormar u kojem je smješten mijeh nalazi se iza orgulja u stražnjem dijelu kora desno od prozora.

Sviraonik i traktura

Manuelne klavijature sastoje se od 45 tipaka. Oblozi donjih tipaka su od jorgovanovog drveta, a gornje su tipke (polutonovi) od hrastovine. Ležišta tipaka su ponovno garnirana, a manjkajući ili jako oštećeni oblozi od jorgovanovog drveta su obnovljeni.

Pedalna klavijatura sa 18 tipaka bila je u dotrajalom stanju. Trebalo ju je izraditi cijelu novu i to od istog drveta. Okviri pedalne klavijature i poluge tipaka su od smrekovine, a oblozi donjih i gornjih tipaka od hrastovine.

Vratila i apstrakti svirne trakture su od jelovine ili smrekovine. Savinuta vratila su obnovljena, osovine zamijenjene jačima kako u svojim ležištima ne bi imale

prevelik zazor. A svi apstrakti su temeljito revidirani ili obnovljeni sa završnim papirnim kapama i ovjesima od mjedenih žica.

Svirna tehnika je vrlo ugodna (pad tipaka iznosi 10 mm), a težina bez zraka cca 105 g, a sa zrakom (pritisna točka) cca 170 g.

Šum svirne mehanike nije upadljiv.

Željezni registarski manubriji očišćeni su i zaštićeni crnim lakom.

Za 13 registarskih naziva obnovljeni su natpisi gotičkim tiskanim slovima na pergamentnom papiru.

Mijeh

Postojeći mijeh 200 x 100 cm na nožni pogon smješten je u izvorni ormar veličine 210 x 140 x 190 cm koji se nalazi iza orgulja na desnoj strani (gledajući prema oltaru) stražnjeg zida kora.

Prema otvorima na ormaru moglo se ustanoviti da je sadašnji naborni spremišni mijeh s klinastim crpećim mijehom treća verzija. Prije njega postojao je mijeh s drvenom ručnom polugom, a izvorno su bila dva klinasta mijeha koja su se podizala povlačenjem remena.

Tolika zamjena mjehova pokazuje da su orgulje bile puno svirane, a jako štrpacirani mjehovi nisu izdržali. Pouzdano se može reći da je sada postojeći mijeh na nožni pogon najbolje zadovoljavao potrebe orguljanja.

Iako su obavljane potrebne sondaže, teško je utvrditi kako su točno izgledali izvorni mjehovi. Iz ovih kao i naprijed navedenih razloga, ne zanemarujući financijski aspekt, odlučili smo se za restauriranje postojećeg mijeha na nožni pogon. Jedan uzdužni izrez na ormaru mijeha iskoristili smo kako bismo na gornju pomičnu ploču učvrstili ručku čijim se pritiskom i otpuštanjem može postići blago treperenje zvuka tzv. tremulant koji se je rado koristio u starim orguljama.

Postojećem mijehu je dodano elek. puhalo koje će biti od velike koristi kod održavanja orguljskih koncerata.

Zračni drveni kanal prolazi ispod poda kora i dovodi zrak u prostor orgulja. Od glavnog kanala odvajaju se 2 zračna kanala za zračnice na katu, a zračnica registra Fagott leži na glavnom kanalu.

Zračnice C i CS - strana

Zračnice su građene sa tonskim kancelama i registarskim kliznicama. Napravljene su od mekog drveta (jela, smreka). Slijedeći konzervatorska pravila za osiguranje dokumentacije, uzeti su otisci kancela. Kao i za druge dijelove orgulja napravljeni su nacrti u omjeru 1 : 5, u tlocrtu, presjeku i pogledu.

Slijedeći dvodjelnost orgulja zračnica je napravljena u dva dijela. C i CS zračnica.

Antonius Römer pokazao se u konstrukciji orgulja, posebno zračnice, iskusnim i originalnim majstorom. Manualni i pedalni registri nalaze se – što je rijetkost –

na jednoj zračnici sa jednom zračnom komorom. Ta zračnica izrađena je s većom širinom, nego što je uobičajeno, sa šest poprečnih pregrada, koje dijele pedalne i manualne ventile, kako bi se svirni zrak rasporedio na velike i male svirale na najpovoljniji način.

Kako je već naznačeno, zračnice su rastavljene u ateli-eru, izvađeni su svi tonski ventili i ponovno opkoženi, izmijenjene sve kožne pulpete, mjedene spojnice i vodi-lice, obrađene su registarske kliznice, revidirane sviralne grede i rasteri. Kancele su izlijevane tutkalom i čitava zračnica ispitana na nepropusnost zraka. Nakon fumigacije obavljena je konzervacija insekticidnim pre-mazom. Zakitane su rupice crvotočine.

Zračnica Fagott u pedalu, koju je izradio Steining-er, smještena je u bazi orgulja sa rezonatorima u horizontalnom položaju. Postupak restauracije bio je isti kao i kod Römerove zračnice.

Okvir zračnice registra Fagott 16' izrađen je od buk-ovine, dok su ostali dijelovi zračnice od jelovine. Re-zonatori i čizme su od jelovine odn. smrekovine, dok su grla od bukovine.

Svirale

Orgulje imaju 531 labijalnu cilindričnu sviralu. U prospektu je ukupno 58 svirala registra Principal 8' počem od c₀, od toga je 5 slijepih (gluhih). Legura prospektnih svirala iznosi 40% kositra, 60% olova. Ostale limene svirale imaju leguru 25% kositra i 75% olova.

Principalni kor ima limene svirale. Jedino su svirale duboke oktave Principal 8', Octava 4' i Quint Mayor 2 2/3' od drveta.

Grupa kontrastnih registara sastoji se od drvenih svirala, kao i pedalni registri Subbass 16' i Octavbass 8'. Svirale registra Copel 8' i Subbass 16' kao i duboke oktave registra Principal 8' su poklopljene čepovima sa dršcima.

Korpusi drvenih svirala su od smreke. Jedino prednja strana korpusa malih svirala je od orahovine. Jezgre i noge svirala, prema vrstama registara ili veličini svirala, su od jelovine, javorovine i orahovine. Predmeci su od bukovine, a čepovi s dršcima od jelovine.

Trebalo je rekonstruirati manjkave, jako oštećene ili svi-rاله tuđeg porijekla. Ukupno je rekonstruirano 72 li-mene i 26 drvenih svirala.

Sve svirale je trebalo pomno pregledati i dovesti u prvobitno stanje. Mnoge limene svirale su bile zgnječene, slomljene ili oštećene nestručnim zahvatima. To se posebno odnosi na otvore svirala kojima se uređuju tonske duljine. Razderane dijelove svirala trebalo je lemiti, a prekratke svirale dolemiti prstenovima jed-nakog materijala.

(Nastavak slijedi)